

Sanni Särkölä

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan

ammattikorkeakoulututkinto

Tulkki AMK

Viittomakieli ja tulkkauk-

Opinnäytetyö, 2019

SEKSUAALISUUDEN KÄSITTELY

– Sosiaaliset tarinat

TIIVISTELMÄ

Sanni Särkölä

Seksuaalisuuden käsittely – Sosiaaliset tarinat

31s, 5 liitettä

Kevät 2019

Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Tulkki AMK

Viittomakieli ja tulkkaus

Opinnäytetyö sisältää tuotteen ja kirjallisen osan. Tuote on sosiaalisia tarinoita selkokielellä ja kuvitettuna seksuaalisesta käyttäytymisestä kehitysvammaisille. Kirjallisessa osassa esitellään asiakasryhmät, aihe ja sosiaalisissa tarinoissa käytetyt kommunikaatiota tukevat ja korjaavat keinot. Kirjallisessa osassa esitellään ja perustellaan sosiaalisten tarinoiden tarve ja sisältö. Sosiaalisten tarinoiden valmistamisesta kerrotaan, miten valintoja tehtiin ja miten lopputulos muodostui. Kirjallisessa osassa esitellään myös aiempia tuotoksia aiheesta.

Sosiaaliset tarinat ovat valmistettu Boardmaker-kuvatyoäkaluohjelmiston kuvilla. Tarinat ovat valmistettu turkulaiseen asumisyksikköön, jossa asuu henkilöitä, joilla on kehitysvamma ja autismikirjo. Sosiaaliset tarinat ovat tarkoitettu ohjauskäyttöön tilanteissa, joissa työntekijä ohjaa asiakasta. Sosiaalisia tarinoita on aiheista alastomuus, itsetyydytys, suutelu, halaaminen ja luvan kysyminen. Nämä aiheet ovat valittu asumisyksikön havainnoimista haastavista tilanteista asiakkaiden seksuaalisuuteen liittyen.

Sosiaalisissa tarinoissa käydään läpi epäsopeva käytös ja ohjataan seksuaaliseen ilmaisuun sopivalla tavalla ja sopivassa paikassa. Tavoitteena on ohjata seksuaaliseen käyttäytymiseen, joka on sosiaalisesti hyväksyttävää. Kehitysvammaisille turvataan itsemääräämisoikeuden toteutuminen turvallisella tavalla, joka ei loukkaa muita ihmisiä.

Asiasanat: kehitysvamma 1, seksuaalisuus 2, sosiaalinen tarina 3

ABSTRACT

Sanni Särkölä

Dealing with sexuality – Social stories

31 pages and 5 appendices

Spring 2019

Diaconia University of Applied Sciences

Degree Programme in Sign Language and Interpreting

Degree Interpreter (UAS)

The thesis contains a product and a textual part. The product is Social stories with pictures and in plain language about sexual behaviour. Social stories were made for persons with intellectual and developmental disability. The textual part presents the client group, the topic and augmentative and alternative communication methods that are used in the social stories. The demand and the content of the social stories are presented and argued. The produce of the social stories is explained, for example how the choices were made and how the final presentation was reached. Also former products of similar topic are introduced.

The social stories were illustrated with pictures from Boardmaker software. The product was made for a housing unit for people with intellectual and developmental disabilities and are on the autism spectrum. The housing unit is located in Turku, Finland. The social stories are produced for situations where a staff member of the housing unit guides a client. The topics of the social stories are nudity, masturbation, kissing, hugging and consent. The topics were chosen on the basis of challenging situations regarding sexuality that the housing unit has witnessed from their clients.

The inappropriate sexual behaviour is dealt with a client with social stories. Then the client is guided to an appropriate place and manner to express themselves sexually. The aim of the thesis is to guide towards sexual conduct that is socially acceptable. Self-Determination for people with intellectual and developmental disabilities is secured in a safe manner that does not violate other people.

Keywords: Intellectual and developmental disability 1, sexual 2, social stories

SELKOKIELINEN TIIVISTELMÄ

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusohjelma: Viittomakieli ja tulkkaus

Tekijä: Sanni Särkölä

Opinnäytetyön nimi: Seksuaalisuuden käsittely –

Sosiaaliset tarinat

Vuosi: 2019

Sivumäärä: 31 sivua

Liitteiden määrä: 5 kappaletta

Opinnäytetyö sisältää sosiaaliset tarinat,

eli kertomuksen tilanteesta,

ja niistä kertovan kirjoitetun osan.

Tarinat kertovat seksuaalisuudesta.

Tarinat annetaan asumisyksikköön.

Siellä asuu ihmisiä,

joilla on kehitysvamma

ja autismikirjo.

Työntekijät ohjaavat tarinoilla asiakasta.

Tarinat ovat kirjoitettu selkokielellä

ja niissä on kuvia.

Tarinoiden aiheet ovat:

alastomuus,

itsensä koskettelu,

suutelu,
halaaminen
ja luvan kysyminen.
Näistä asioista on ollut
vaikeita tilanteita asumisyksikössä.

Kirjallisessa osassa on näitä asioita:

- esitellään tarinoiden sisältö,
eli mistä ne kertovat
- perustellaan miksi tarinoita tarvitaan
- kerrotaan tarinoiden tekemisestä,
esimerkiksi valinnoista
- esitellään muiden ihmisten tekemiä töitä seksuaalisuudesta.

Tarinoiden kuvat on tehty tietokoneohjelmalla.
Ohjelman nimi on Boardmaker.

Tarinoissa on kuvat.
Ne kertovat mikä käytös on väärin.
Sitten kuvat kertovat mikä käyttäytyään oikein,
kun on seksuaalinen.
Kehitysvammaiset saavat olla seksuaalisia.
Tarinat auttavat seksuaalisissa asioissa.
Ne kertovat, miten käyttäytyä mukavalla tavalla.

Asiasanat: kehitysvamma 1, seksuaalisuus 2, sosiaalinen tarina 3

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 KESKEISET KÄSITTEET	5
2.1 Asiakasryhmät	5
2.2 Seksuaalisuus	6
2.3 Seksuaalikasvatus erityisryhmille	6
2.4 Selkokieli	7
2.5 Kuvakommunikaatio	7
2.7 Boardmaker	8
3 OHJEISTUKSIEN TARVE JA LÄHTÖKOHDAT	9
3.1 Asiakasryhmä ja asumisyksikkö	9
3.2 Ongelmatilanteet ja niihin reagointi	9
4 SOSIAALISET TARINAT	11
4.1 Sosiaalisten tarinoiden sisältö	11
4.2 Muoto ja kieli	11
5 AIEMMAT TUOTOKSET AIHEESTA	13
5.1 Senso-projekti	13
5.2 Viitottu rakkaus	13
5.3 Seteke – Seksuaaliterveydestä selkokielellä	14
6 MATERIAALIN VALMISTAMINEN	15
6.1 Aiheiden valinta	15
6.2 Opinnäytteenä laaditut sosiaaliset tarinat	16
6.3 Kuvien etsintä ja muokkaus	17
6.4 Perustelut ilmaisujen valintaan ja ohjeistuksien muotoon	19
6.5 Valmiit sosiaaliset tarinat	22
7 MATERIAALIN KÄYTÖN OHJEISTUS	24
8 POHDINTAA	25
LÄHTEET	27

LIITTEET	29
LIITE 1 Alastomuus.....	29
LIITE 2. Itsetyydytys.....	29
LIITE 3. Suutelu	30
LIITE 4. Halaaminen	31
LIITE 5. Kysyn lupaa.....	31

1 JOHDANTO

Aloitin työskentelyn kehitysvamma-alalla vuonna 2013. Työpaikkani ovat olleet nuorten ja aikuisten kehitysvammaisten parissa. Vuosien aikana eteeni on tullut tilanteita, joissa seksuaalisuus tai sen sopimaton ilmentäminen aiheuttavat hämmennystä niin asumisyksikköjen asiakkaille kuin työntekijöille. Kehitysvammaisten seksuaalisuus ja sen sovelias toteutus usein tarvitsevat tukea ja ohjausta. Työyhteisössä tarvitaan myös positiivista suhtautumista ja yhteiset ohjaustavat.

Seksuaalisuus on aihe, joka tuntuu usein unohtuvan kehitysvammaisten tai muiden vammaisten elämästä. Seksuaalisuus on kuitenkin elämän tärkeä osa-alue kaikille. Osana opinnäytetyötäni tein selkokielisiä, kuvallisia sosiaalisia tarinoita seksuaaliseen käyttäytymiseen. Sosiaaliset tarinat tulevat henkilökunnalle ohjauskäyttöön. Halusin valmistaa sosiaalisia tarinoita, jossa annetaan positiivinen vaihtoehtoinen käyttäytymistapa pelkän kieltämisen sijaan.

Sosiaaliset tarinat tuotin asumisyksikköön, jossa esiintyy ongelmallisia tai haastavia tilanteita seksuaalisuuteen liittyen. Näiden tilanteiden ratkaisuksi asumisyksikkö haluaa kokeilla kuvitettuja sosiaalisia tarinoita. On tärkeää tukea asiakkaan itsemääräämisoikeutta niin seksuaalisuudessa kuin turvallisen kodin luomisessa, jossa ei joudu vastentahtoisesti todistamaan toisten seksuaalista käytöstä.

2 KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa avataan käsitteitä, jotka liittyvät olennaisesti opinnäytetyöhön. Läpi käydään asiakkaisiin, kommunikaatioon ja seksuaalisuuteen liittyviä käsitteitä. Asiakasryhmiä käsittelevässä 2.1 osiossa keskitytään asumisyksikön asiakkaiden diagnooseihin, osiossa 2.2 kerrotaan opinnäytetyössä esille tulevista kommunikaatioon liittyvistä käsitteistä ja ilmaisusta. Kommunikaatiota korvaavia ja tukevia viestintämenetelmiä on enemmän kuin opinnäytetyössä käytetyt menetelmät.

2.1 Asiakasryhmät

Opinnäytetyön sosiaalisten tarinoiden kohderyhmällä on erilaisia diagnooseja, yhteisenä kehitysvamma ja autismikirjo. Tässä luvussa esitellään kehitysvamma ja autismikirjo, koska ne vaikuttavat ymmärrykseen, vuorovaikutukseen tai kommunikaationtuottoon ja vastaanottoon. Asiakkailla on haasteita sosiaalisissa tilanteissa ja vuorovaikutuksessa. Nämä haasteet luovat haastavia tilanteita. Kielellistenkykyjen ongelmat ilmenevät puheen, sanojen ja kielen rakenteiden ymmärtämisessä. Nämä asiat muokkaavat merkittävästi opinnäytetyön sosiaalisten tarinoiden sisältöä ja esittelyä.

Kehitysvammaisuuteen on monta diagnoosia ja syytä. Kehitysvamman aste voi vaihdella lievästä syvään kehitysvammaan. Kehitysvammaisilla yhteistä on oppimisvaikeudet ja ymmärryksen haasteet. (Kehitysvammaliitto. Kehitysvammaisuus.) Kehitysvammaisten ihmisten vahvuudet ja tuen tarve ovat yksilöllisiä. Ne voivat vaihdella eri elämän osa-alueilla. Suomessa on noin 40 000 kehitysvammaista ihmistä (Vernerinet. Yleiskielellä. Kehitysvammaisuus).

Autismikirjo on neurobiologinen kehityshäiriö, joka vaikuttaa kommunikaatioon, vuorovaikutukseen ja aistikokemuksiin (Autismi- ja Aspergerliitto. Autismikirjo). On tärkeää löytää yksilölle sopiva kommunikointitapa ja tuntea asiakkaan kommunikaation ominaispiirteet. Kommunikaatioon liittyvät haasteet vaihtelevat,

mutta usein autismikirjon henkilöille on vaikeaa tunnistaa ilmeitä ja tunteita (Puustjärvi 2016). Autismikirjoon kuuluvan henkilön kanssa keskustellessa tulisi välttää kielikuvia ja ironiaa tai sarkasmia (Autismisäätiö. Materiaalia. Mikä ihmeen autismikirjo?).

2.2 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus sisältää fyysisiä ja psyykkisiä piirteitä, jotka kehittyvät koko elämän ajan (Mielenterveysseura. Mielenterveys. Ihmissuhteet. Seksuaalisuus). Fyysisiä piirteitä ovat esimerkiksi seksi, itsetyydytys ja suutelu. Psyykkisiä piirteitä ovat läheisyys, rakkaus ja ihastuminen, turvallisuus ja tietotaito seksuaalisuudesta. Jokainen ihminen löytää oman tavan toteuttaa seksuaalisuuttaan, mutta siihen ei välttämättä kuulu seksisuhteet. (Mielenterveysseura. Mielenterveys. Ihmissuhteet. Seksuaalisuus.) Ihmisoikeudet sisältävät myös seksuaalioikeudet. Seksuaalioikeuksiin kuuluu, että yksilö saa tietoisesti ja vastuullisesti päättää seksuaalisuuteen liittyvistä asioistaan. Toteuttamisen täytyy tapahtua tavalla, jossa myös kunnioitetaan muiden oikeuksia. (Väestöliitto. Seksuaalisuus.)

2.3 Seksuaalikasvatus erityisryhmille

Kehitysvammaiset tarvitsevat useasti seksuaaliohjausta ja -neuvontaa, sillä vamma aiheuttaa rajoittuneisuutta käytännön taidoissa ja sosiaalisissa taidoissa. Seksuaaliohjaus ja -neuvonta sisältävät turvataitoja, käytännön ohjeita ja sosiaalisten normien läpikäymistä. (Laulainen, Sarajärvi. Seteke. Seteke-projekti.) Turvataitoja ovat taidot ja tiedot, kuinka suojella itseään, esimerkiksi hyväksikäytöltä tai seksitaudeilta. Kehitysvammaisten seksuaalisuuden kohtaaminen voi tuntua vaikealta läheisistä. Myös hoitoalan ammattilaiset toivovat enemmän koulutusta tai ohjausta asiaan. (Yle 2012. Uutiset. Kehitysvammaisten seksuaalisuudesta puhutaan viimein.) Neuvoja ja ohjausta voi saada koulutetuilta seksuaalineuvojilta tai verkosta. Vernerin on internetsivusto, joka tarjoaa tietoa kehitysvammaisuudesta. Sivustolta on mahdollista saada tietoa selkokielellä seksuaalisuudesta. (Vernerin.net. Selkokielellä. Seksuaalineuvoja.) Selkokielistä tietoa tarjoaa myös

2012–2016 toteutettu Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille -projekti (Seteke). Seteke-projektiin palataan kappaleessa 5.3, jossa esitellään myös muita hyödyllisiä sivustoja aiheeseen liittyen.

2.4 Selkokieli

Selkokieli on helposti ymmärrettävää, selkeää tekstiä tai puhetta. Kohderyhmänä ovat ihmiset, joilla on haasteita tavallisen suomen kielen ymmärtämisessä tai lukemisessa tai molemmissa. Selkokielessä muokataan lauserakenteita, sanastoa ja ulkoasua yksinkertaisemmaksi ja tutummaksi. (Selkokeskus 2015. Selkokieli.)

2.5 Kuvakommunikaatio

Kuvakommunikaatiossa käytetään erilaisia kuvia kommunikaation tukena. Kuvat voivat olla valokuvia, piktokuvia tai piirrettyjä kuvia, värillisiä tai mustavalkoisia. Kuvat voidaan tulkita kirjaimellisesti, tai ne voivat viitata siihen liittyvään asiaan. (Papunet 2019. Tietoa. Kuvat kommunikoinnissa.) Esimerkiksi kuvana haarukka ja veitsi viittaavat usein yleisesti ruokailuun, eivätkä kirjaimellisesti ruokailuvälineisiin. Tämä on sovittu symboli, joka pitää kertoa ja opettaa. Asiakkaalla täytyy silloin olla kognitiivisia kykyjä ymmärtämään symbolin tarkoitus. On tärkeää toistaa ja harjoitella kuvien käyttöä ja varmistaa, että keskustelun kaikki osapuolet ymmärtävät ja muistavat kuvan symbolisen tarkoituksen. Visuaalinen informaatio tukee kuullun tiedon ymmärtämistä.

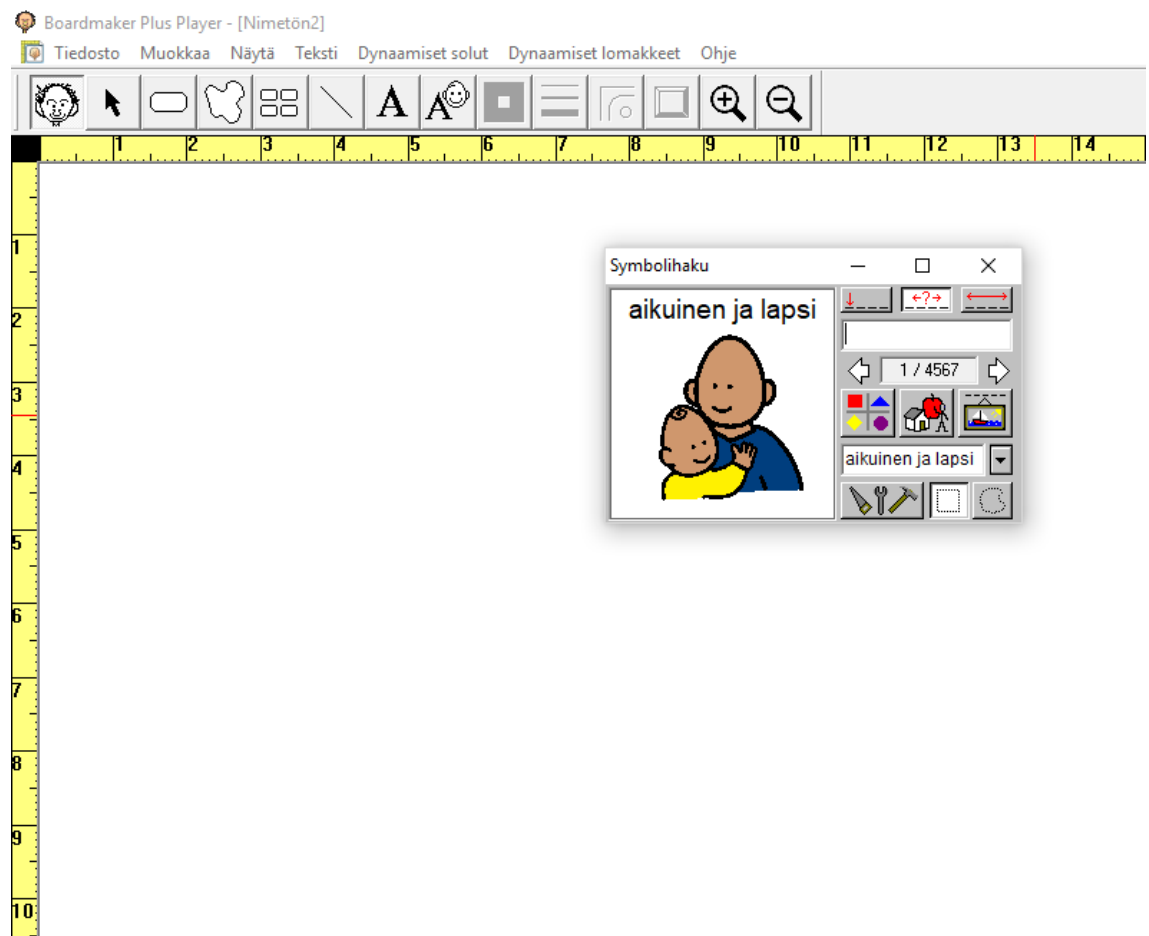
2.6 Sosiaalinen tarina

Sosiaalinen tarina kertoo selkokielellä ja kuvilla sosiaalisesta tilanteesta. Tarina kertoo mahdolliset osalliset, tapahtuman, ajan, keston, paikan ja syyn, niiltä osin kuin ne tiedetään etukäteen (Autismi- ja Aspergerliitto. Materiaalipankki. Mene-

telmiä kommunikaation ja vuorovaikutuksen tueksi. Sosiaaliset tarinat). Sosiaalisia tarinoita käytetään helpottamaan tilannetta ennakoimalla ja selittämällä käyttäytymistä (Senso. Sosiaaliset tarinat).

2.7 Boardmaker

Tämän opinnäytetyön ohjeistuksien valmistamiseen valittiin Boardmaker-ohjelmisto. Boardmaker on kuvatyökalu, joka sisältää laajasti eri aiheista kuvia kuvakommunikaatitarkoituksiin. Kuvia voi muokata kooltaan, väreiltään ja suunnaltaan. Kuvia voi yhdistää ja sisällyttää erilaisiin malleihin, kuten kalenteriin tai viikko-ohjelmaan. (Kajo apuvälineet 2016.)

Kuva 1 Kuvakaappaus Boardmaker Windows v.6, aloitusnäky

3 OHJEISTUKSIEN TARVE JA LÄHTÖKOHDAT

Luvussa 3 käsitellään asumisyksikköä, sen henkilökuntaa, asiakkaita ja heidän välistä kommunikaatiotaan. Luvussa tulee esiin muutamia perusteluja sosiaalisten tarinoiden sisällön valintoihin, joihin palataan tarkemmin luvussa 6.

3.1 Asiakasryhmä ja asumisyksikkö

Sosiaaliset tarinat tuotetaan asumisyksikköön vaikeasti kehitysvammaisille ja autistisille henkilöille. Asiakkailta on vaikeuksia tuottaa ja vastaanottaa kommunikaatiota. Puhutun kielen ymmärtäminen on vaikeaa. Asumisyksikön työntekijät käyttävät asiakkaiden kanssa puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointitapoja kuten selkokieltä, tukiviittomia ja kuvia puheen tukena.

Boardmaker-ohjelmiston kuvat ovat yleisesti käytössä kehitysvamma-alalla. Myös asiakkaiden asumisyksikössä ohjelmiston kuvia käytetään päiväohjelmissa. Osalle asiakkaista on Boardmaker-kuvat tuttuja myös päivätoiminnasta.

Sosiaaliset tarinat tuotetaan ohjaukseen. Ohjaus tapahtuu työntekijältä asiakkaalle. Asumisyksikössä on käytössä Boardmaker-ohjelmisto. Työyhteisöltä kuitenkin puuttuu aika ja tarvittava osaaminen selkokielisten kuvallisten sosiaalisten tarinoiden tuottamiseen.

3.2 Ongelmatilanteet ja niihin reagointi

Tarpeina työyhteisössä ovat yhteiset ohjaustavat ja ratkaisut ongelmatilanteisiin. Kehitysvammaisten seksuaalisuus ja sen ilmaisu voidaan kokea hankalana lähestyä ja kohdata. Kehitysvammaisilla ei aina ole käsitystä yhteiskunnan normeista, jolloin käytös voi tulla hämmentävissä tilanteissa ja yllättäen (Nordeman, 1999). Ohjausta tarvitaan, jos rikotaan lakeja tai säädöksiä. Ohjaustavan tulee

olla etukäteen sovittu sekä yhtenäisenä toistuva, jotta asiakas saa johdonmukaisesti tietoa. (Oksanen & Öro 2015, 70–72.) Samanlaisena pysyvä, selkeä ohjaus edistää ymmärtämistä. Yhteisten sääntöjen ja ohjeiden kautta löydetään asiakkaalle hyväksyttäviä toimintatapoja toteuttaa intiimiä puoltaan.

Tavoitteena on, että lähtökohtaisesti ei vain kielletä tai rajoiteta asiakkaiden seksuaalista käytöstä perustelematta sen enempää, vaan selitetään ja annetaan vaihtoehtoinen toimintatapa sopivaan käyttäytymiseen. Suora ohjeistus ohjaa toisia loukkaamattomaan toimintaan, sopivana aikana ja sopivassa paikassa (Palonen-Munnukka 2009, 57–59). Hyväksyttävään vaihtoehtoon ohjaaminen ehkäisee turhautumista. Vammaiselle annettu tuki ja ohjaus ovat tärkeitä, sillä seksuaalinen turhautuminen voi johtaa jopa aggressiivisuuteen (Nordeman. 1999).

4 SOSIAALISET TARINAT

Tässä luvussa 4 esitellään lyhyesti opinnäytetyön tuotteena syntyneiden sosiaalisten tarinoiden sisältö, muoto ja kieli.

4.1 Sosiaalisten tarinoiden sisältö

Seksuaalioikeudet kuuluvat kaikille ilman erottelua esimerkiksi vammaisuuden tai terveydentilan takia (Seksuaalioikeudet 2014). Opinnäytetyön sosiaalisissa tarinoissa käydään läpi, miten omaa seksuaalisuutta ja läheisyyttä saa toteuttaa turvallisella ja toisia kunnioittavalla tavalla. Tähän käytökseen asiakasta kannustetaan ja ohjataan.

Sosiaalisissa tarinoissa käydään läpi epätoivottu käytös ja sen aiheuttamat reaktiot. Se on seksuaalikasvatusta, jota vammaiset henkilöt ajoittain tarvitsevat päätöksenteon tueksi. Tiedon saattaminen vammaisille ymmärrettävään muotoon edistää tietoisia ja vastuullisia päätöksiä, jotka kuuluvat vammaisten henkilöiden oikeuksiin (Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020).

Sosiaalisissa tarinoissa on kuvat ja selkokielinek teksti. Asiakkaat eivät osaa lukea. Kirjoitetun tekstin tarkoitus on taata, että tarinoiden läpikäynti on työntekijöiden taholta selkokielistä ja yhtenäistä. Ilman tekstiä tarinat voivat vaihdella ja olla liian monisanaisia tai monimutkaisia asiakkaille ymmärrettäväksi. Sosiaalisten tarinoiden sisältö käydään läpi yksityiskohtaisesti läpi luvussa 6.5. Kuvat sosiaalisista tarinoista löytyvät myös liitteinä opinnäytetyön lopussa.

4.2 Muoto ja kieli

Sosiaalisia tarinoita on viidestä seksuaalisuuteen liittyvästä aiheesta. Kahdessa tarinassa käydään läpi sopiva ja epäsopiva käytös. Kolmessa tarinassa käsitellään jokaisen ihmisen omaa päätösvaltaa ja mielipidettä.

Yksittäiset kuvaruudut sisältävät vain olennaisen määrän informaatiota, kuten tekemisen ja paikan. Asiakkailla on haasteita uuden tiedon omaksumisessa, joten informaatio on jaettu osiin ymmärtämisen helpottamiseksi. Sopivan ja epätoivotun käytöksen erottamiseksi useimmissa tarinoissa on lopussa värikoodattu ruutu, jonka sisältö selventää onko toiminta oikein vai väärin.

Kuva 2 Sosiaalisissa tarinoissa esiintyvät peukaloeleet

Jokaisen kuvaneliön sisällä on myös kirjoitettuna teksti, jonka työntekijä lukee ääneen asiakkaalle. Yksinkertainen selkokielineen kirjoitus toistaa kuvan informaation, jolloin informaatio kuullaan ja nähdään. Tarinoiden kirjallinen sisältö on harkittu ja muotoiltu yhdessä asumisyksikön edustajan kanssa, jotta se on toimiva työntekijöiden ohjauskäyttöön. Sanavalintoja käsitellään ja perustellaan luvussa 6.4.

5 AIEMMAT TUOTOKSET AIHEESTA

Vammaisten seksuaalisuus on noussut viime vuosina näkyvämmäksi. Aihetta on käsitelty opinnäytetöissä ja projekteissa. Projekteissa on tuotettu materiaalia ja jaettu tietoa aiheesta ammattilaisten ja läheisten avuksi. Luvussa 5 esitellään aiheesta tehtyjä tuotoksia, joita käyttää tueksi seksuaalisuuden käsittelyssä kehitysvammaisten kanssa. Muutamissa kohdissa eritellään, miten opinnäytetyönä syntyneet sosiaaliset tarinat eroavat samankaltaisista aiheista tehdyistä materiaaleista.

5.1 Senso-projekti

Opinnäytetyöhöni liittyvää aihetta on käsitellyt projekti Senso – sosiaaliset tarinat seksuaalikasvatuksessa ja ohjauksessa (2015). Yhteistä Senso-projektissa ja tässä opinnäytetyössä on kuvien ja selkokielen käyttö sosiaalisissa tarinoissa, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja positiivinen, kannustava lähestyminen ohjauksessa. Suuri ero on kuitenkin materiaalin käyttötavassa ja kohderyhmässä. Senso-projekti käsittelee yleisellä tasolla tunteista keskustelua, baarissa siiderillä käymistä ja Facebookissa keskustelua (Senso. Sosiaaliset tarinat. Sosiaalisia mallitarinoita). Projektin sosiaaliset tarinat ovat suunnattu ihmisille, joilla on korkea toimintakyky. Opinnäytetyön sosiaaliset tarinat ovat suunnattu asumisyksikön asiakkaiden arkisempaa toimintaa kuvaamaan. Ne ovat myös yksinkertaisempia, jotta ne sopivat asumisyksikön asiakkaille, joilla on kaikilla merkittäviä haasteita kommunikaation sisäistämisessä ja sosiaalisten normien noudattamisessa.

5.2 Viitottu rakkaus

Viitottu rakkaus on Mari Mattsonin ylläpitämä sivusto, jossa on kuvitettua materiaalia ja tehtäviä esimerkiksi tunnetaidoista, arjesta ja perustaitojen opettelusta. Sivustolla on myös sosiaalisia tarinoita aiheesta ”Minun vartaloni kuuluu minulle”,

josta on eri versiot tytölle ja pojalle. Niissä käsitellään esimerkiksi vaatteiden riisumista julkisella paikalla (Viitottu rakkaus. Sosiaaliset tarinat) kuten opinnäytetyöissäkin. Sivuston sosiaaliset tarinat ovat pitkiä, sisältävät paljon informaatiota, ja niissä esitetään eri kuvia ja tilanteita yhdellä sivulla. Yksi sosiaalinen tarina kattaa monta eri tilannetta ja toimintaa. Opinnäytetyönä laaditut sosiaaliset tarinat ovat lyhyitä ja keskittyvät tiettyyn ongelmakohtaan. Viitottu rakkaus -sivusto on suunnattu erityislasten vanhemmille ja erityislasten kanssa työskenteleville. Materiaalit soveltuvat suurelta osin myös erityistukea tarvitseville aikuisille.

5.3 Seteke – Seksuaaliterveydestä selkokielellä

Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille -projekti toteutettiin vuosina 2012–2016. Projektin verkkosivuilla on tietoa ammattilaisille ja selkomateriaalia seksuaalisuudesta. Materiaalit kertovat esimerkiksi kehosta, puhtaudesta, tunteista ja turvallisuudesta seksuaalisuuteen liittyen. (Seteke.) Materiaalit sisältävät yksityiskohtaisia kuvitettuja ohjeita esimerkiksi kuukautissiteen vaihtamiseen (Seteke. Puhkaus. Naisen puhtaus. Siteen vaihtaminen). Sivuston ohjeet seksuaalisesta käyttäytymisestä taas käydään läpi yleisellä tasolla, jossa on vähemmän kuvitusta.

6 MATERIAALIN VALMISTAMINEN

Tässä luvussa aiheiden selitetään kuvien, sanojen ja muotojen takana vaikuttavat ajatusprosessit ja tavoitteet. Sosiaalisten tarinoiden valmistamiseen käytetty Boardmaker-ohjelmisto esitellään tarkemmin. Luvussa kerrotaan konkreettisen työskentelyn lisäksi perusteluista valintojen takana.

6.1 Aiheiden valinta

Aiheiden valintaa varten keskustelin asumisyksikön esimiehen kanssa. Keskustelussa esiin nousi itsetyydytys ja alastomuus, ja erityisesti niiden esiintyminen yhteisissä tiloissa, muiden asiakkaiden ja työntekijöiden nähden.

Aiheista, jotka mahdollisesti hyötyisivät kuvakommunikaatiosta, oli monta vaihtoehtoa. Aiheet liittyivät niin arjen toimintoihin kuin haastaviin tilanteisiin. Opinnäytetyön aiheen mukaisesti sosiaaliset tarinat kuitenkin rajattiin seksuaalisuuteen liittyviin tilanteisiin, joita asumisyksikössä on tullut esille. Aiheiden valintaan vaikutti, että tarve ohjaukseen oli jo olemassa ja huomattu. Materiaalia ei tuotettu aiheista, joiden tarve saattaa olla tulevaisuudessa, kuten esimerkiksi gynekologikäynnistä. Asiaan palataan kappaleessa 8.

Sosiaalisten tarinoiden aiheiksi valittiin alastomuus, itsetyydytys, suutelu, halaaminen ja luvan kysyminen. Aiheina alastomuus ja itsetyydytys sisältävät kaksi kuvasarjaa, sopivan ja epätoivotun käytöksen. Halaaminen ja Kysyn lupaa -aiheissa korostetaan luvallisuutta ja toisen mielipidettä. Turvataidot ovat seksuaalikasvatuksen osa-alue (Oksanen & Öro 2015, 70). Sosiaalisia tarinoita voi käyttää myös turvataitojen opetteluun, että on oikeus kieltäytyä toisen lähestymiseltä. Johtavana ajatuksena ohjeistusten ja valintojen taustalla on itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen monen osallisen näkökulmasta. Asiakkaita täytyy ohjata, miten toimia sosiaalisesti ja seksuaalisesti. Kehitysvammaisen, kuten kaikkien ih-

misten, seksuaalisuuden toteutuksen tulee tapahtua niin, ettei loukkaa toisen ihmisen itsemääräämisoikeutta ja seksuaalista koskemattomuutta (Oksanen & Öro 2015, 72). Tämä on ohjeistusten perimmäinen tarkoitus.

6.2 Opinnäytteenä laaditut sosiaaliset tarinat

Sosiaalisten tarinoiden tarkoituksena on käydä läpi sosiaalisia tilanteita. Asiakas saa tietoa ja ohjeita tilanteesta. Tiedossa olevat tulevat tilanteet, esimerkiksi lääkärikäynti, voidaan käydä etukäteen läpi, jotta henkilö tietäisi toimintatavat ja tapahtumat (Senso. Sosiaaliset tarinat). Opinnäytetyön sosiaaliset tarinat otetaan esille haastavassa tilanteessa, jossa käydään läpi epätoivottu käytös ja ohjataan toivottu toimintatapa. Laatimiani sosiaalisia tarinoita voi käydä myös etukäteen läpi, esimerkiksi yhteisten sääntöjen läpikäymiseen uuden asiakkaan kanssa. Ne voivat toimia myös välineenä kannustamisen tukena, kun asiakas on toiminut oikein.

Ennen sosiaalisten tarinoiden kuvia työstettiin Boardmaker-ohjelmistolla, työelämänohjaaja ja asumisyksikön esimies lukivat sosiaalisten tarinoiden suunnitelmat, joissa oli tekstit ja kuvaruutujen sisällön kuvailu. Asumisyksikön esimiehen kanssa käytiin keskustelua puhelimessa tarinoiden kirjallisesta osasta, millaiset nimitykset ovat mielekkäitä ja ymmärrettäviä asiakkaille, ja mitä nimityksiä työyhteisö käyttää eri asioista, eli mitkä sanat ovat tuttuja asiakkaille. Työelämänohjaaja otti kantaa ja nosti esille tärkeitä pohdinnan aiheita esimerkiksi, miten ilmaista muiden reaktiota haastavissa tilanteissa.

Joissain tapauksissa keskusteluissa saadun palautteen ja neuvojen perusteella sosiaalisten tarinoiden sisältö muuttui ja syntyi lisäaiheita. Yhdessä tarinoista oli osa, joka kehotti suutelemisen sijaan kättelemään, heiluttamaan tai halaamaan. Tästä syntyi keskustelua, että kaikki asiakkaat, työntekijät tai vierailijat eivät halua fyysistä läheisyyttä, kuten halauksia sitä yrittäviltä henkilöiltä. Tämän takia aiheisiin lisättiin sosiaalinen tarina, jossa selitetään, että kaikki ihmiset eivät halua halata ja että sitä päätöstä pitää kunnioittaa (Liite 4. Halaaminen.) Tarina muuttui

vielä myöhemmässä vaiheessa, niin että toisen päätöksen kunnioittaminen nähtäisiin mahdollisimman positiivisena. Ohjeistuksista poistettiin negatiivissävytteinen ilme, ja kyllä- ja ei-vastauksia symboloivat merkit, joissa oli vaarana ymmärtää ne oikein- ja väärin merkeiksi.

Opinnäytetyössä on kaksi sosiaalista tarinaa, jotka käsittelevät luvan kysymistä (Liite 4. Halaaminen, Liite 5 Kysyn lupaa). Näitä tarinoita voi myös käyttää niille asiakkaille, jotka eivät esimerkiksi halua tulla kosketuiksi tai että heitä tullaan lähelle. Tarina toimii silloin vahvistuksena itsemääräämisoikeudelle, että saa kieltäytyä ja päättää itse kuinka läheisesti on kontaktissa muiden kanssa. Seksuaalikasvatuksessa tukeminen ja tiedottaminen ovat tärkeitä, sillä vammaiset ovat muuta väestöä alttiimpia joutua hyväksikäytön kohteiksi (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. 2016). Omaa valintaa vahvistavien tarinoiden tekemistä tuki myös työelämänohjaajan antama palaute suunnitelmasta.

6.3 Kuvien etsintä ja muokkaus

Kuvat etsittiin ja muokattiin Boardmaker-ohjelmistolla. Käytin ohjelmistosta kahta eri versiota, CD- ja USB 6 –versioita. Ohjelmistossa kuvia etsitään hakusanoilla, hakuvaihtoehdoissa voi rajata aihepiirejä, esimerkiksi kalenteri, adjektiivit, ihmiset, terveys. Hakusanoja kannattaa testata erilaisia, synonyymeja, eri sanaluokkia, monikkoa ja yksikköä. Kun etsii kuvia sanalla ”keho” saa 21 kuvaa, ”vartalo” ei tuota yhtään hakutulosta ja ”ruumis” löytää kolme kuvaa. Hakusanoilla ”suukko” ja ”suudella” on kolme kuvavaihtoehtoa, ”suudelma” taas ei löydä hakutuloksia. Hakusana ”ihminen” tuottaa kaksi tulosta, ”henkilö” taas 83 kappaletta. Monikoksi muutettuna ”ihmiset” löytää yhden kuvan, kun taas ”henkilöt” ei yhtään. Tämän takia monipuolinen hakusanojen käyttö on tarpeellista ja moninkertaistaa mahdolliset vaihtoehdot.

Hakutyökalu sisällyttää hakuun kaikki sanat, jotka sisältävät hakuun kirjoitetut kirjaimet kirjoitetussa järjestyksessä. Kun kirjoittaa hakusanan ”ei”, ohjelmisto antaa 241 hakutulosta, mutta kuvat eivät vastaa tarkoitettua kielto sanaa. Tuloksina ovat

kaikki sanat, joissa on "e" ja "i" ja peräkkäin, kuten "yleisurheilu", "keittiö", "haaveilla" ja "leikata".

Työn alkuvaiheessa käyttämässäni Boardmaker-versiossa on kuvia 4567 kappaletta. Vaihtoehtojen rajallisuuden takia kuvia pitää muokata, jotta ne ovat mielekkäitä tarkoitukseen. Opinnäytetyön sosiaalisessa tarinassa käytetään sanaa "koskea". Boardmakerin kuvahaku antaa tulokseksi yhden kuvan, jossa sormi koskettaa vaaleanpunaista määrittelemätöntä asiaa. Tarinassa koskettaminen tarkoittaa spesifisti oman tai toisen ihmisen vartaloon koskemista. Siksi Boardmaker-ohjelmiston tarjoama kuva ei vastaa haluttua tarkoitusta. Kuva muokattiin, niin että se ei koske mitään tiettyä kohdetta. Muokkaamista vaati myös alastomuuden esittäminen tarinoissa. Tarinoissa oleva kuva alastomasta vartalosta on yhdistelmä "keho"-kuvasta ja kasvokuvasta, vaikka valmis kuva alastomasta henkilöstä ohjelmistosta löytyikin. USB-version alasti-kuvassa henkilö peittää rintansa ja genitaalinsa. Tämä on peittelyä ja vartalon häpeämistä. Sosiaalisiin tarinoin ei haluttu tuoda mielikuvaa, että oma vartalo on häpeällinen. Tarinoissa päädyttiin käyttämään Boardmaker CD:ltä löytyvää "keho"-kuvaa, johon on yhdistetty kasvot, luoden näin kokonaisen ihmisen.

Boardmaker-ohjelmiston vaihtoehtoissa on erilaisia piirrostyyppejä ihmisistä. Vaihtoehtoja on yksinkertaisesta tikku-ukkotyylistä yksityiskohtaiseen piirrettyyn henkilöön. Jatkuvuuden ja yleisen visuaalisen miellyttävyyden vuoksi kuvien kaikki henkilöt ovat samaa piirrosalajia. Mikäli useampaa tarinaa käytetään samalle henkilölle, esitetty tyyli on tuttu. Tämän takia kuvia on muokattu yhdistelemällä elementtejä toisista kuvista. Esimerkiksi sanasta "vilkuttaa", tervehtimistarkoituksessa, on muokattu pois viivoilla piirretty käsi ja liikettä edustavien viivojen viereen on liitetty yksityiskohtaisemmin piirretty käsi.

Osassa opinnäytetyön kuvista on hyödynnetty Boardmakerin tarjoamia symbolien tarkoitusehdotuksia, mutta muokattu aiheeseen sopivaksi selkeyden ja jatkuvuuden vuoksi. Esimerkkeinä näistä Kysyn lupaa -ohjeistuksen "jokainen" viitaten ihmisiin. Boardmaker tarjoaa "jokainen" sanasta kuvaa, jossa kolme nuolta vierekkäin osoittaa alapuolellaan olevaa mustaa neliötä. Ohjeistuksessa käytetty sana

”jokainen” viittaa ihmisiin, joten kuvaruudussa nuolet ovat muokattu osoittamaan kasvoja.

Itsetyydytystä esittävässä kuvassa kuvaan on sisällytetty vaihtoehtoiksi miehen sekä naisen genitaalit, sekä käden, jota itsetyydytyksessä usein käytetään. Genitaalien kuvien käyttö on hyvin graafinen valinta, mutta tarpeellinen. Vaihtoehtoisesti itsetyydytystä olisi voinut ilmaista muilla keinoilla, kuten kuva henkilöstä sängyssä sydämien ympäröimänä. Tämä tyyli ei sopisi ohjeistuksien kohderyhmälle. Kyseessä ovat aikuiset ihmiset, joten genitaalien piirroskuvat tuntuivat myös asialliselta valinnalta. Masturboinnin romantisointi sydämillä tai peitelty kuvaustapa sopii paremmin kohderyhmän ollessa lapsia.

Alussa työskentely tapahtui Diakonia-ammattikorkeakoululta lainatulla Boardmaker-cd:llä, Boardmaker Windows v.6. En löytänyt tarvitsemiani kuvia, joten siirryin käyttämään uudempaa versiota Boardmaker 6 USB, joka sisältää yli 11 000 kuvaa. Tältä versioltä löytyy esimerkiksi ohjeistuksissa käytetyt kuvat lentosuikon lähettamisestä, puhekuplasta ja ylös tai alas osoittavista peukaloista.

Ohjelmiston kuvat ovat tuttuja ja etukäteen tiesi jo paljon mitä kuvia aiheesta jo löytyy. Uudemman ja paremman version ollessa käytettävissä aikaa säästy muokkaamiselta. Vanhemmassa versiossa ei esimerkiksi ollut kuvaa lentosuikon lähettamisestä, joka esiintyy tarinoissa. Uudesta Boardmaker USB-versiosta kuva löytyy.

6.4 Perustelut ilmaisujen valintaan ja ohjeistuksien muotoon

Asumisyksikön esimiehen kanssa käytiin keskustelua sosiaalisten tarinoiden kirjallisesta osiosta. Toiveena oli, että ohjeistus pysyy sanamuodoiltaan samana työntekijöiden käytössä, joten sanojen merkityksiin kiinnitettiin huomiota. Keskustelua käytiin esimerkiksi sanoista yhteiset ”yhteiset tilat”, ”työntekijä” ja ”itsetyydytys”.

Sosiaalisessa tarinassa käytetään sanaa ”yhteiset tilat”, sillä se on asumisyksikön työntekijöiden yleisesti käyttämä sana asiakkaiden ohjaamisessa. Yhteiset tilat sisältävät kaikki asiakkaan oman huoneen ulkopuoliset tilat. Tällöin tarinoiden ohjaus on pätevä kaikissa tiloissa, joissa on esiinnytty alasti tai itsetyydytetty kuten olohuone, keittiö, käytävät.

Sanan monikäyttöisyyden vuoksi päädyttiin myös käyttämään sanaa ”työntekijät”, sillä asumisyksikössä on työntekijöillä monia nimikkeitä, kuten ohjaaja, hoitaja, esimies. ”Työntekijä” sanana on yksinkertainen ja ymmärrettävä, sekä se sisältää myös asiakastyön ulkopuoliset työntekijät, kuten huoltotyöntekijät tai laitoshuoltajat. ”Kaveri” sanaa käytettiin kuvaamaan muita asiakkaita ja vierailijoita, kuten toisten asiakkaiden omaisia. Asiakas saattaa mieltää kaikki usein näkemänsä ihmiset kavereiksi. Kaikkia ”kavereita” ei kuitenkaan voi lähestyä samalla tavalla.

Itsetyydytys taas koettiin liian vaikeaksi sanaksi, joka ei ole asiakkaille luultavasti tuttu. Asiakkaat eivät myös välttämättä osaa yhdistää toimintaansa varsinaiseen masturbointiin. Kaikki asiakkailla esiintyvä genitaalien esittely ei myöskään ole itsetyydytystä, vaan saattaa olla myös ihmettelyä ja aistikokemuksien hakua. Tämän takia tarinassa käytetään ilmaisua ”koskea itseään”, joka sisältää myös provosointitarkoituksessa tehdyn genitaalien paljastelun.

Suunnitelmavaiheessa asumisyksikön esimieheltä palautetta saivat vaihtoehdot, miten ilmaista muiden ihmisten reaktiota epätoivottuun käytökseen. Asiaa ei voi ilmaista ”muille tulee paha mieli” tai ”muut tulevat surullisiksi”, sillä reaktiot voivat vaihdella hämmentymisestä vihaisuuteen. Näitä vaihtelevia reaktiota tuodaan ilmi erilaisia tunteita ilmaisevilla kasvoilla. Autismikirjoon kuuluu kuitenkin tunteiden käsittelyn vaikeuksia (essote.fi), joten ei ollut mielekäs selittää kaikkia tunteita auki lyhyissä tarinoissa. Tätä varten pitäisi tehdä laajempi tunteiden läpikäynti ja tunneharjoituksia. Tarinoissa ilmaistaan asia sanoilla ”muut eivät pidä siitä”. Ilmaisua koettiin mielekkääksi, sillä reaktiot muiden seksuaalisten toimien todistamiseen ovat pääosin näyttäneet negatiivisina ja aiheuttaneet provosoitumista.

Sosiaalisten tarinoiden esittämässä epäsovivassa toiminnassa on ilmaistu, mistä toiminnosta ja paikasta on kyse. Asiakas ei ehkä näe toiminnassaan väärää, jolloin ei osaa yhdistää kieltämistä oikeaan asiaan. Esimerkkinä asiakas masturboi lattialla istuen ja häntä kielletään. Tällöin hänelle ei ole välttämättä selvää, mikä on kiellettyä: lattialla istuminen vai itsetyydytys. Tarinoissa on tämän takia selvästi ilmaistu toiminta ja paikka sekä ohjaus oikeaan paikkaan.

Opinnäytetyön sosiaalisissa tarinoissa on käytetty sukupuoleltaan ja ulkomuodoltaan neutraalia ihmishahmoa. Mahdollista oli myös valita piirroshahmo, joka jäljittelee asiakkaan ulkomuotoa esimerkiksi hiuksiltaan. Neutraali ihmishahmo antoi enemmän vaihtoehtoja kuvissa, esimerkiksi tunteet ovat ilmaistuna vain neutraaleilla kasvoilla. Ulkoisten piirteiden jäljittely on myös rajallista kuvien vaihtoehtojen mukaan, sekä väliaikaista sillä asiakas saattaa muokata ulkomuotoaan vaikkapa hiusten osalta värjäämällä tai leikkaamalla niitä. Ymmärryksen helpottaminen ulkomuodon perusteella voidaan myös arvioida melko vähäiseksi avuksi. Neutraali ihmishahmo antaa mahdollisuuden, että materiaalia voidaan käyttää kaikkien tarinoiden mukaisesti toimivien henkilöiden kanssa.

Sosiaalisten tarinoiden lopussa esiintyy peukalo ylös tai alas osoitettuna. Tämä merkitsee, mikä toiminta on väärin (peukalo alas) ja mikä toiminta on oikein (peukalo ylös). Asiakkaiden arjessa käytetään varsinkin ylös osoittavaa peukaloa onnistumisen merkinä ja kannustamisen eleenä. Tuttu ele on sisällytetty tarinoihin kuvan muodossa. Niiden funktiona on toimia selventävänä merkinä käytöksen sopivuudesta. Hahmottamisen apuna ja lisänä ymmärtämiseen on käytetty myös värejä: punainen epätoivotussa käytöksessä ja vihreä toivotussa käytöksessä.

Vaihtoehtona olisi ollut käyttää kaikissa tarinoissa rastia tai kieltomerkkiä epätoivottua toimintaa esittävän kuvan päällä. Tarinoissa haluttiin kuitenkin ohjata positiivisen kautta ja kiinnittää huomiota enemmän tilanteen epäsovivuuteen kuin itse toiminnan kieltämiseen. Rasti tai kieltomerkki esimerkiksi alastomuutta esittävän kuvan päällä, voisi luoda mielikuvan, että itse alastomuus olisi paheksuttavaa tai väärin. Epätoivottua toiminnassa ei ole itse alastomuus tai henkilön varhala vaan toiminnan tilanne, eli sellaisena esiintyminen muille yhteisissä tiloissa. Tämän takia tarinoissa päädyttiin käyttämään peukalojen ja värikoodien avulla

esille tuotavaa väärää tilannetta. Halaamisesta kertovassa sosiaalisessa tarinassa (Liite 4) on kaksi tapaa toimia oikein. Halaaminen on oikein, jos molemmat haluavat halata. Halaamatta jättäminen on oikein, jos toinen tai kumpikaan ei halua halata.

Yhdessä sosiaalisessa tarinassa on käytetty rastia toiminnan, suutelemista esittävän kuvan päällä. Perusteluna kieltoimerkin käytölle tässä yhteydessä on materiaalin valmistaminen käytettäväksi asumisyksikköön. Sosiaaliset tarinat tulevat useasti käyttöön asiakkaan ja asiakkaan, tai asiakkaan ja työntekijän välisien sosiaalisten tilanteiden läpikäymiselle. Lähtökohtaisesti näissä suutelu ei kuulu ammattimaiseen tai sallittuun käyttäytymiseen. Sosiaalisten tarinoiden malli ja määrä olisi erilainen, jos otettaisiin huomioon asumisyksikön ulkopuoliset suhteet, kuten perhe ja muut läheiset.

6.5 Valmiit sosiaaliset tarinat

Sosiaalinen tarina **Alastomuus** (halaaminen)

1) käy läpi missä tiloissa ja tilanteessa on sopivaa olla alasti. Kaksi ensimmäistä kuvaa näyttävät alastoman ihmisen yhteisissä tiloissa, jota symboloi esimerkkinä sohvan kuva. Muut ihmiset eivät pidä siitä, joka ilmaistaan erilaisia tunteita ilmentävillä kasvoilla. Tämän jälkeen punaisella taustalla alaspäin osoittava peukalo ilmaisee käytöksen olevan väärin. Seuraavaksi alaston henkilö esiintyy omassa huoneessa, jota symboloi sänky. Tarinassa muistutetaan oven olevan silloin suljettu. Vihreällä taustalla ylöspäin osoittava peukalo ilmaisee toiminnan olevan oikein.

Sosiaalinen tarina **Itsetyydytys** (Liite 2) käy läpi sopivan ajan ja paikan itsensä koskettelulle. Kuvasarja kertoo, että muut eivät pidä, kun asiakas koskettelee itseään yhteisissä tiloissa. Sen jälkeen tarina käy läpi, että itseään saa kosketella, kun on yksin, esimerkkeinä kuvat sängystä ja altaasta symboloimassa omaa huonetta ja kylpyhuonetta. Tarinassa toistuvat muistutus oven kiinni olemisesta ja peukalo-eleet.

Sosiaalinen tarina **Suutelu** (Liite 3) ilmaisee kasvon kuvilla työntekijöitä ja kavereita. Seuraavaksi on kuva suutelemisesta, jonka päällä on kieltoa ilmaiseva punainen rasti. Perustelut muista tarinoista poikkeavalle kieltorastin käyttämiselle kerrotaan edellisellä sivulla. Vaihtoehtoiksi suutelulle kerrotaan ja esitetään kuvilla vilkuttaminen, kättely ja lentosuukon lähettäminen. Tarinassa toistuvat värikoodatut peukalo-eleet.

Sosiaalinen tarina **Halaaminen** (Liite 4) neuvoo kysymään lupaa. Tämän jälkeen on kaksi vaihtoehtoa, saa luvan halata tai ei saa lupaa. Tämä esitetään kuvilla, jossa ensimmäisessä halataan ja toisessa seisotaan vierekkäin. Värikoodattu peukalo tuo ilmi, että molemmat ovat oikein.

Sosiaalinen tarina **Kysyn lupaa** (Liite 5) tarkentaa edellisen tarinan ohjausta ja tuo ilmi jokaisen ihmisen oikeuden päättää miten ja milloin heitä kosketaan tai lähestytään. Tässä on kolmet kasvot, joiden yläpuolella nuolet ilmaisemassa jokaisen yksilöllisyyttä. Seuraavassa kuvassa ihminen osoittaa itseään vahvistaakseen tietoa omasta valinnasta. Esimerkiksi mahdollisista toiminnoista nostetaan ohjeistuksen kuvaruudussa koskeminen, halaaminen ja kättely. Viimeinen kuva esittää ihmistä kysymässä lupaa. Luvan kysymistä ilmentää puhekuplan sisällä oleva kysymysmerkki.

7 MATERIAALIN KÄYTÖN OHJEISTUS

Materiaalin käyttö ohjeistettiin henkilökunnalle. Materiaalista on tulosteita ja sähköinen versio kaikkien työntekijöiden saatavilla. Sähköistä versiota voi myöhemmin tarpeen mukaan suurentaa tai pienentää sopimaan esimerkiksi asiakkaalle itsenäisesti katseltavaksi tai mukana taskussa kannettavaksi. Henkilökunta voi tehdä kopiota säilytettäväksi eri tiloissa, joissa haastavia tilanteita esiintyy tai kadonneiden tilalle.

Asiakkaat tarvitsevat tukea ja toistoja sosiaalisten tarinoiden ymmärtämiseen. Henkilökunnan jäsen käy läpi ohjeistuksen asiakkaan kanssa. Ensimmäisellä kerralla tilanteen tulee olla rauhallinen ja kiireetön. Henkilökunnan jäsen lukee tarinan ääneen asiakkaalle. Tarinaa voi kommentoida ja siitä voidaan keskustella asiakkaan kykyjen mukaan.

Kehitysvammaisten ja autistien kanssa työskennellessä tuloksia ei synny hetkessä. Siksi tarinoiden käytössä tarvitaan kärsivällisyyttä ja pitkäjänteisyyttä. Tulokset voivat näkyä vasta viikkojen tai kuukausien päästä tarinoiden aktiivisen käyttöön oton jälkeen.

8 POHDINTAA

Feministinä koin opinnäytetyöni aiheen kiintoisaksi moneltakin osa-alueelta. Vähemmistö- ja erityisryhmien tukeminen, toisten seksuaalinen loukkaamattomuus ja tasavertaisuus yhdistyvät opinnäytetyössäni. Ne ovat myös feminismin tärkeitä osa-alueita.

Opinnäytetyön sosiaaliset tarinat tukevat itsemääräämisoikeutta sekä välillisesti myös seksuaalista loukkaamattomuutta. Sosiaalisilla tarinoilla turvataan asiakkaalle oikeus toteuttaa seksuaalisuuttaan ja muille, niin työntekijöille, toisille asiakkaille kuin vieraille, oikeus turvalliseen kohtaamiseen. Opinnäytetyön tapaisia sosiaalisia tarinoita tai ohjeistuksia olisi hyödyllistä tehdä enemmän. Tällöin aiheet voisivat siirtyä enemmän luvanantamisen ja turvataitojen puolelle. Kehitysvammaisille tai muille erityisryhmille voidaan suunnata esimerkiksi kattava kuvitettu turvaopas seksuaalisuuteen liittyen.

Sosiaalisissa tarinoissa kerrotaan, etteivät muut pidä henkilön tekemästä toiminnasta. Kehitysvammaisen ja autistisen henkilön kiinnostusta ja ymmärrystä muiden henkilöiden tunteista on kuitenkin vaikea arvioida. Toisten ihmisten mielipaha voi olla triviaalinen ja helposti unohtuva tekijä. Käytös voi olla myös provokatiivista, jolloin muiden hämmentyminen on tavoitteena toiminnalle. Tällöin asumisyksikkö voi miettiä vaihtoehtoja motivaatiotekijää, esimerkiksi palkkiota, kun on toimittu tarinan ohjeiden mukaisesti.

Opinnäytetyössä sosiaalisia tarinoita tuotettiin aiheista ja haastavista tilanteista, joita on huomattu asumisyksikön arjessa. Asiakkaat voivat tulevaisuudessa kokea eri haasteita tai tilanteita, joissa tarvitaan selventämistä tai ohjeita sosiaalisen tarinan muodossa. Silloin myös asiakkaiden kanssa käytettävät sosiaaliset tarinat tai ohjeistukset tarvitsevat päivittämistä. Asumisyksikköön saattaa muuttaa myös uusia asiakkaita, joilla on omat yksilölliset tarpeensa.

On asumisyksikön työntekijöiden toiminnasta kiinni tulevatko sosiaaliset tarinat aktiiviseen käyttöön. Tarinoiden ja niiden ohjeiden sisäistämiseen ja toiminnan

uudelleenohjaukseen tarvitaan toistoja. Mikäli sosiaaliset tarinat koetaan hyödyllisiksi ja toimiviksi, tämä voi lisätä innostusta kuvakommunikaatioon ja kiinnostusta kuvakommunikaatiomateriaalin tuottamiseen. Asumisyksikössä on käytössä Boardmaker, mutta koulutusta ohjelmiston käyttöön ei ole ollut. Tällöin työntekijöiden mielenkiinto on tärkeä tekijä ohjelmiston käytön harjoitteluun ja opetteluun.

LÄHTEET

Autismi- ja Aspergerliitto. Autismikirjo. Saatavilla 27.03.2019

<https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo>

Autismi- ja Aspergerliitto. Materiaalipankki. Menetelmiä kommunikaation ja vuorovaikutuksen tueksi. Sosiaaliset tarinat. Saatavilla

https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo_ja_ikaantyminen/materiaalipankki/kommunikaation_ja_vuorovaikutuksen_tueksi/sosiaaliset_tarinat

Autismisäätiö. Materiaalia. Mikä ihmeen autismikirjo? Saatavilla 27.03.2019

[kirjo_3p_nettiin.pdf](#)

Jenni Laulainen, Maija Sarajärvi. Seteke. Seteke-projekti. Saatavilla 27.03.2019

<http://seteke.fi/seksuaaliterveytta-kehitysvammaisille-projekti.html>

Kajo apuvälineet oy. (13.04.2016.) Artikkelit. Kommunikoinnin apuvälineet.

Boardmaker. Saatavilla <https://www.kajo.fi/artikkelit/kommunikoinnin-apuvälineet/boardmaker>

Kehitysvammaliitto. Kehitysvammaisuus. Saatavilla 27.03.2019

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/>

Mielenterveysseura. Mielenterveys. Ihmissuhteet. Seksuaalisuus. Saatavilla

27.03.2019 <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/ihmissuhteet/seksuaalisuus-osa-ihmisyytt%C3%A4>

Nordeman, Margareta. 1999. Tukiliitto. Tukiliitto ja yhdistykset. Kehittämistoi-

minta. Päättäneet hankkeet. Enemmän otetta ja osallisuutta sekä Enemmän otetta omaan elämään. Oikeus seksuaalisuuteen. Saatavilla <https://www.tukiliitto.fi/tukiliitto-ja-yhdistykset/kehittamistointa/paattyneet-hankkeet/enemman-otetta-ja-osallisuutta-seka-enemman-otetta-omaan-elamaan/oikeus-seksuaalisuuteen/>

Oksanen, J. & Öro, K-M. (2015). Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Katriina Bildjuschkin (toim.), Työpaperi 35/2015.

Saatavilla https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TYÖ2016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5

Palonen-Munnukka, R. (2009). Mitä niille rakkaudesta puhuu. Tampere: Media-pinta.

Papunet 26.9.2018. Tietoa. Kuvat kommunikoinnissa. Saatavilla <http://papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>

Puustjärvi, Anita 2016. Essote. Autismikirjon häiriöt ja aspergerin oireyhtymä. Saatavilla 27.03.2019 <https://www.essote.fi/wp-content/uploads/sites/2/2016/11/autismikirjon-hairiot-ja-aspergerin-oireyhtyma.pdf>

Selkokeskus. Selkokieli. 2015 <https://selkokeskus.fi/selkokieli/>

Sensonet. Sosiaaliset tarinat. Sosiaalisia mallitarinoita. Saatavilla 29.03.2019 <http://www.sensonet.fi/sosiaaliset+tarinat/sosiaalisia+mallitarinoita/>

Sensonet. Sosiaaliset tarinat. Saatavilla 29.03.2019 <http://www.sensonet.fi/sosiaaliset+tarinat/>

Seteke. Saatavilla 27.03.2019 <http://seteke.fi/>

Sexpo (27.11.2014). Seksuaalioikeudet. Saatavilla <https://www.sexpo.fi/ajan-kohtaista/seksuaalioikeudet.html>

Vernerinet. Selkokielellä. Seksuaalineuvoja. Saatavilla 27.03.2019 <https://verneri.net/selko/seksuaalineuvoja/>

Vernerinet. Yleiskielellä. Kehitysvammaisuus. Saatavilla 27.03.2019 <https://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus>

Viitottu rakkaus. Sosiaaliset tarinat. Saatavilla 22.04 <http://viitotturakkaus.fi/sosiaaliset%20tarinat.html>

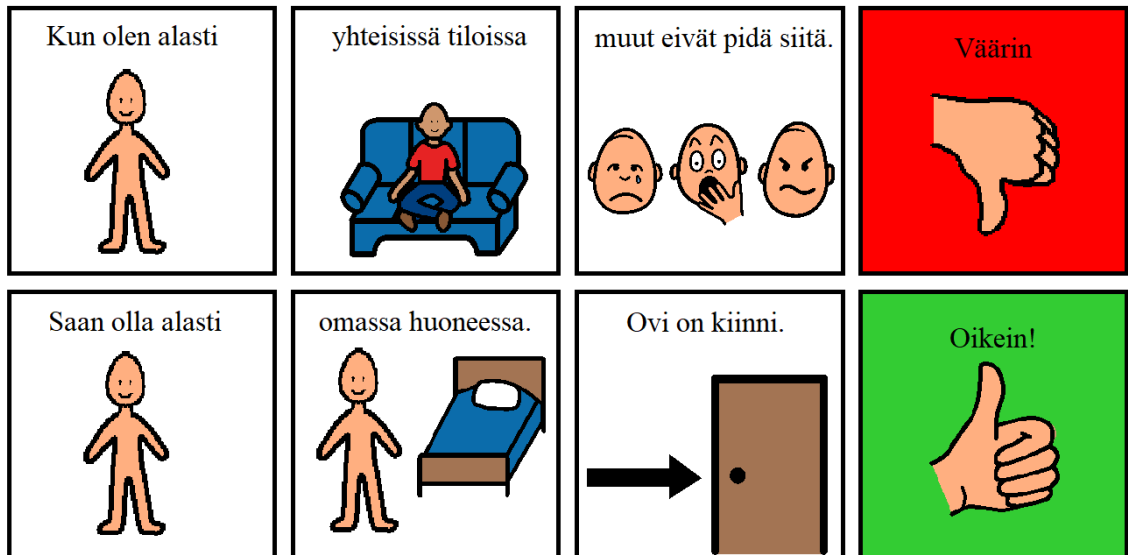
Väestöliitto. Seksuaalisuus. Saatavilla 27.03.2019 <http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/>

Yle 2012. Uutiset. Kehitysvammaisten seksuaalisuudesta puhutaan viimein. Saatavilla 27.03.2019 <https://yle.fi/uutiset/3-6251438>

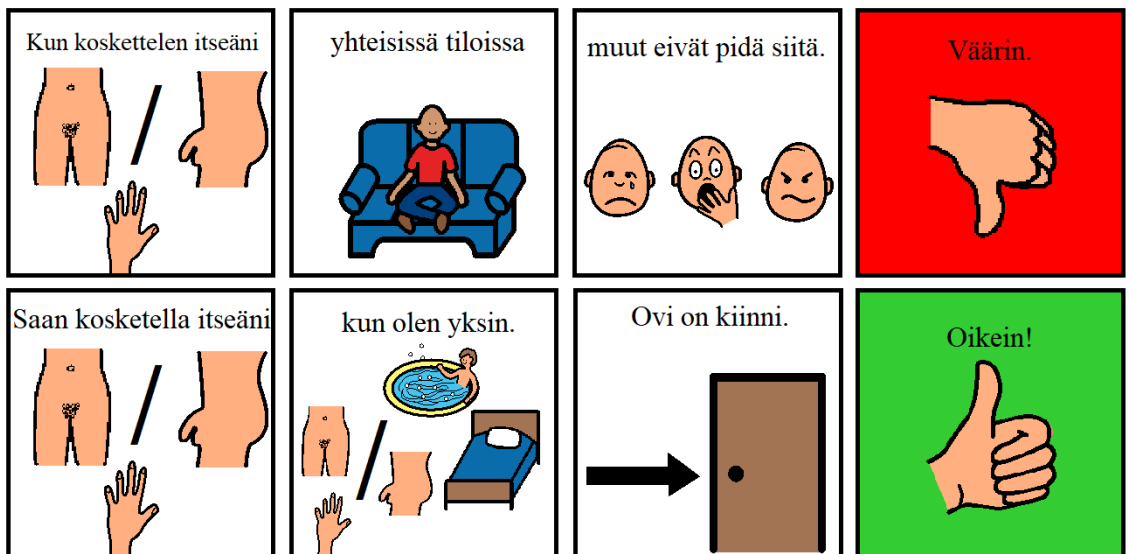
Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2016. Saatavilla https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/2016/20160027/20160027_2

LIITTEET

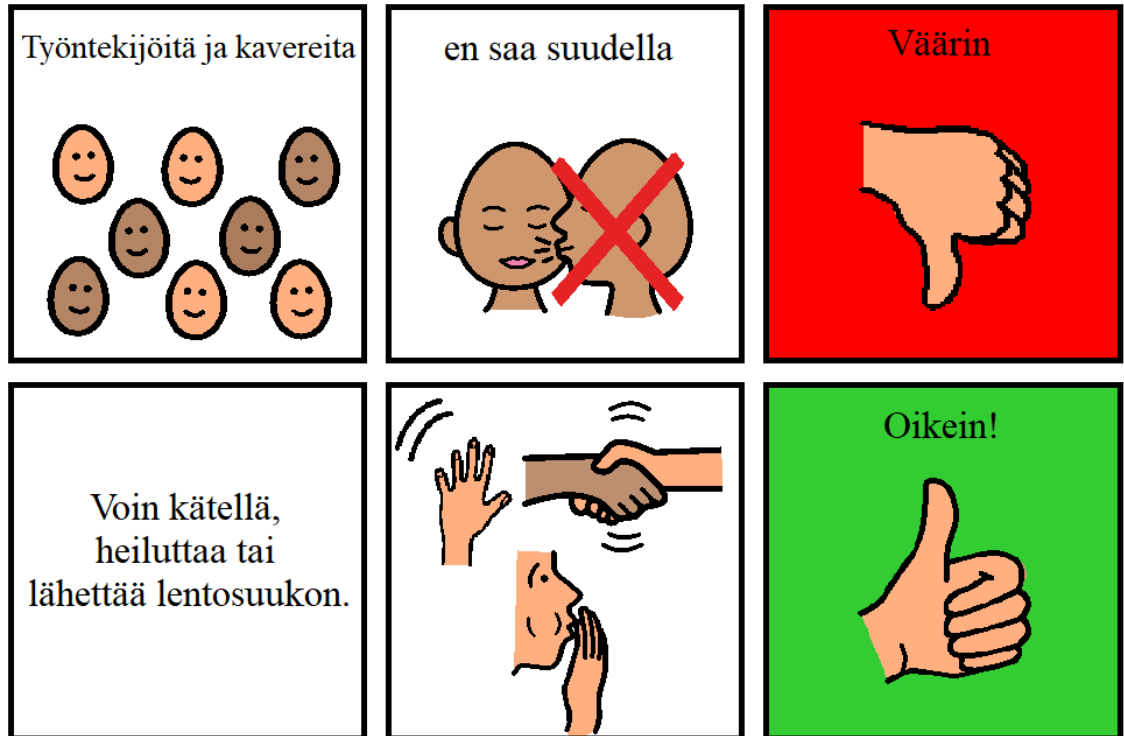
LIITE 1 Alastomuus

LIITE 2. Itsetyydytys

LIITE 3. Suutelu

LIITE 4. Halaaminen

LIITE 5. Kysyn lupaa

